

Krzysztof Socha

Mieczysław Jagoszewski – życie i twórczość

Streszczenie

Przedłożona rozprawa jest efektem niemal dziesięcioletnich studiów i badań nad życiem i twórczością Mieczysława Jagoszewskiego (1897–1987), prozaika, publicysty i recenzenta kulturalnego, w swoim czasie najstarszego czynnego dziennikarza w Polsce, a przede wszystkim oryginalnego poety, współcześnie rozpoznawalnego głównie w dwóch środowiskach: łódzkich regionalistów i ludzi mediów oraz znawców literatury obsceniczej. Dla pierwszego z nich jest on postacią ważną ze względu na sześć dekad jego działalności zawodowej w Łodzi, gdzie (wyjąwszy lata 1943–1945, tj. okres uwięzienia w niemieckich obozach koncentracyjnych) mieszkał od roku 1923 aż do śmierci. Pracując początkowo jako nauczyciel w miejscowych szkołach średnich, publikował równolegle w lokalnej prasie swoje wrażenia teatralne. W 1929 roku zrezygnował z pracy w oświacie, definitywnie poświęcając się dziennikarstwu. Był redaktorem kilkunastu miejscowych pism (m.in. „Rozwój”, „Hasło Łódzkie”, „Ilustrowana Republika”, „Express Wieczorny Ilustrowany”, „Panorama”, „Wędrowiec”, „Karuzela”, „Pionier Komunikacyjny”, „Łódzki Express Ilustrowany”, „Dziennik Łódzki”), pisując okolicznościowo także dla innych wydawnictw (np. krakowski „Światowid” czy poznański „Ilustrowany Kurier Polski”). Podejmując w swoich artykułach głównie tematykę kulturalną, wychodził często poza ramy zawodowe, angażując się w szereg inicjatyw społecznych, z których za jedną z najważniejszych należy uznać współuczestnictwo w powołaniu i powojennej reaktywacji Towarzystwa Przyjaciół Łodzi.

Pośród znawców literackich obscenów Jagoszewski kojarzony jest raczej jako autor dwóch, opatrzonych pseudonimem Sylwestra Podolskiego, publikacji – *Paszkwilu na ks. Piotra Skargę* z 1929 roku oraz dwa lata późniejszego zbioru frywolnych ballad pt. *Chujoturniej rycerski*. Wybrane utwory z tych dwóch tomów poezji nieprzyzwoitej znajdują dziś miejsce zarówno w profesjonalnych, jak i hobbystycznie sporządzonych antologiach literatury dla dorosłych – nie zawsze jednak identyfikuje się poprawnie ich autora; dochodzi również do zniekształceń w powielanym tekście.

Jednym z celów niniejszej rozprawy jest wyjaśnienie nieścisłości zawartych w opracowaniach, wydawanych przez oba te środowiska. W publikacjach łódzkich regionalistów i dziennikarzy zbyt często bowiem życiorys Mieczysława Jagoszewskiego ujmowany jest powierzchownie – najczęściej w świetle (nie zawsze zgodnych z prawdą)

anegdot pozostawionych przez innych lokalnych żurnalistów. Zauważalne jest niedbałe podejście do uznawanych za najzupełniej podstawowe danych biograficznych, takich jak personalia rodziców, data i miejsce urodzenia, ukończone szkoły. Tam natomiast, gdzie publikowane są obszcena Jagoszewskiego, dobór tekstów bywa opisany mylnie lub w ogóle pozbawiony odnośników biograficznych. Utwory dosadne i miejscami obrazoburcze oderwane są od tła całokształtu lub choćby tylko humorystycznej spuścizny literackiej autora.

Niniejsza praca składa się z pięciu rozdziałów – analizy biograficznej przedstawionej w rozdziale pierwszym, oraz czterech dalszych, poświęconych twórczości Jagoszewskiego – odpowiednio: poezji, nowelistyce, powieściom i dorobkowi dziennikarskiemu.

Konstrukcja rozdziału biograficznego daje pewne wyobrażenie o niedostatkach zgromadzonych opracowań. Analizę najpopularniejszych i najczęściej cytowanych źródeł, na których budowano dotąd wizerunek Jagoszewskiego, skonfrontowano tu z wiedzą, wypływającą z publikowanych (w ogromnej większości po raz pierwszy) dokumentów archiwalnych, nierzadko podważającą obowiązujące dotąd narracje. Interesującym balansem dla tego kontrastu wydaje się podrozdział bazujący na wypowiedziach samego Jagoszewskiego, pochodzących z udzielonych przezeń wywiadów, oraz fragmentów jego prozy, narzucających spojrzenie autobiograficzne.

Rozdział dotyczący poezji nie tylko pogłębia dotychczasowe spojrzenie na lirykę obszceniczną Jagoszewskiego, ale także objaśnia jej kontekst filologiczny, starając się wydobyć możliwe pochodzenie konkretnych utworów i nie unikając krytyki pod adresem zniekształconych wariantów wydawniczych oraz tekstów Jagoszewskiemu przypisywanych. Równocześnie zawiera pierwsze spojrzenie badawcze na jego „poezję młodopolską” z tomu *Serce na masce* oraz refleksje wobec zbioru tekstów humorystycznych, pt. *O bogobojnem siedzeniu ascetycznego fakira*, będących literackim debiutem autora. Choć wydane po 1918 roku – obie publikacje sprawiały wrażenie naznaczonych duchem przebrzmiałego już literackiego modernizmu.

Kolejne dwa rozdziały dotyczą prozy Jagoszewskiego. W rozdziale trzecim ukazano jego nowelistykę na tle założeń gatunku – i jest to również pierwsze jakiegokolwiek studium o krótkich formach prozatorskich tego autora. W rozdziale kolejnym analizie poddano jego powieści drukowane w latach 1931–1939 oraz 1946–1953 na łamach głównie łódzkich czasopism. Sporo miejsca poświęcono w nim kontekstom łódzkim, ale także uwydatniono to, co mimo przeciętnej roli literackiej czyni obszerniejsze teksty prozatorskie Jagoszewskiego interesującymi nawet po latach – ich funkcję przyczynkową do literackiego portretu epok. W przypadku literatury przedwojennej ważną rolę odgrywa determinowana przez wzorzec

powieści popularnej atmosfera sensacji; obecny jest w nich wszakże i rozrachunek z dziedzictwem Pierwszej Rzeczypospolitej czy próba określenia stanowiska społecznego w nowej sytuacji geopolitycznej. Teksty powojenne, choć zdominowane przez narzut propagandowy, poprzez detale i dygresje odwołują się do tradycji historycznej wolnych Polaków, ich charakteru narodowego i swoistych map mentalnych.

Rozdział piąty jest próbą podsumowania działalności zawodowej Jagoszewskiego jako dziennikarza. Odrębną refleksją potraktowano tu związki autora z teatrem, który wielu współczesnych postrzegało jako jego ulubiony temat. W toku analiz odwołano się zarówno do jego długoletniej działalności recenzenckiej, jak i interesujących epizodów pracy tłumacza, kierownika literackiego scen łódzkich czy popularyzatora dramatu wśród robotników. Zamknięciem rozdziału piątego i całej rozprawy zarazem jest podrozdział rozwijający rozważania o zawodowych zainteresowaniach kulturalnych Jagoszewskiego i traktujący o jego stosunku do plastyki, ochrony zabytków, literatury i polityki wydawniczej PRL, a także uwikłania w przedwojenną, nie do końca idącą w parze z etyką dziennikarską, publicystykę i „kreatywny” reportaż.

Ponieważ dyskusja o twórczości Jagoszewskiego jest nadal zjawiskiem marginalnym (jak wspomniano wcześniej, wiele z zagadnień podnoszonych w niniejszej pracy pojawia się jako temat analiz po raz pierwszy), toteż literaturoznawcza ocena całości jego dorobku nie jest jeszcze ustalona. Bezsprzecznie najbardziej rozpoznawalną częścią jego dorobku jest poezja obsceniczna, która, choć ciężąca w stronę literackiej pornografii, w porównaniu do wielu współczesnych tekstów gromadzonych w antologiach liryki nieprzyzwoitej stoi na wysokim poziomie artystycznym. Umiejętność operowania przez Jagoszewskiego konwencją parodii, pastiszu i trawestacji każe zwrócić uwagę także na jego wczesną twórczość, może nawet bardziej wartościową, ale mniej przyciągającą uwagę właśnie ze względu na ledwie frywolny, nie zaś radykalnie obsceniczny charakter.

Zarówno wolna od akcentów humorystycznych część liryki Jagoszewskiego, jak i jego proza, choć niepozbawione elementów technicznie oryginalnych (wykorzystywanie onomatopoeiczności, wieloznaczności), w większości mogą budzić wrażenie przeciętnych. Ich wartość jawi się głównie jako źródeł kontekstowych, z których bystry obserwator wynieść może garść spostrzeżeń do portretu ilustrowanych epok – osobliwie do literackiego konterfektu Łodzi (co ujawnia się już w prozie autora po roku 1946). W samych powieściach ujawnia się słabość konstrukcji dialogowej, jej sztuczność i sentymentalne naleciałości. Plusem epiki Jagoszewskiego jest natomiast umiejętne zastosowanie dygresji, reminiscencji i narracji szkatułkowych.

Niewątpliwie interesującym polem do dalszych analiz jest dorobek dziennikarski Jagoszewskiego, na który szczególną uwagę zwrócić powinni badacze dziejów Łodzi i okolic. Wystawione przez autora charakterystyki miejscowych, przed- i powojennych instytucji kultury i oświaty, sylwetki twórców, skrupulatnie komentowana agenda kulturalna miasta – cały ten zasób, mimo swojego rozproszenia, posłużyć może niejednej wartościowej pozycji (tak przyczynkowej, jak i syntetycznej), koncentrującej się na dziejach kultury „czwartej stolicy”. Niemal siedem dekad pracy twórczej Jagoszewskiego ma w tym kontekście tę niewątpliwą zaletę, że na podstawie jego pism istnieje możliwość podsumowania karier artystycznych postaci, których działalność śledził od ich debiutu aż po zamilknięcie, czego przykładem do możliwego zrealizowania jest choćby zyciorys sceniczny Jadwigi Andrzejewskiej.

Nie mniejszą wartość przedstawia spuścizna dziennikarska Jagoszewskiego w perspektywie naukowych dociekań o roli żurnalistów, zarówno jako kreatorów jak i wyrazieli opinii publicznej. Należy przy tym zaznaczyć, że o ile w dyskursie naukowym zainicjowano już kwestię obecności w powojennej prozie autora akcentów propagandowych sprzyjających rzeczywistości komunistycznej, o tyle obszernego materiału do analiz współzależności „czwartej władzy” z obozem decydentów politycznych może dostarczyć publicystyka kulturalna Jagoszewskiego z okresu po roku 1946 – choć niewątpliwie dziś może budzić uczucia ambiwalentne.

Last but not least należy wspomnieć o biograficznym znaczeniu rozprawy, gdyż cała jego działalność artystyczna jest poniekąd zdeterminowana czasami, w jakich przyszło żyć omawianemu autorowi. Wydaje się, że dotychczasowe, nader rzadkie opracowania, nie tylko zupełnie pomijały fakt, z jakiego środowiska wyszedł Jagoszewski i jakie konsekwencje miało to dla jego przyszłych wyborów, ale i jak zapisał się na tle reprezentowanej przez siebie klasy społecznej. Wartością przedłożonej pracy doktorskiej jest obszerne odniesienie się do korzeni autora i ukazanie rodziny Jagoszewskich oraz skoliigaconych z nią rodzin jako typowego przykładu ruchliwości galicyjskiej szlachty, przekształcającej się w inteligencję urzędniczą. Nie zwrócono bowiem dotąd uwagi na źródła archiwalne, które akurat w kontekście zyciorysu Mieczysława dowodziły zaangażowania Jagoszewskich i ich krewniaków w procesy historyczne. Jest to pierwsze opracowanie, w którym znaleźć można streszczenie przebiegu kariery urzędniczej ojca pisarza – Józefa Kazimierza – czy wzmianki o działalności niepodległościowej i propaństwowej np. Pankiewiczów (rodziny od strony matki). Publikowane po raz pierwszy wyimki z archiwaliów szkolnych, uniwersyteckich i wojskowych, obiektywnie poszerzają zasób wiedzy o autorze *Sygnalu w ciemnościach*

w znacznym wymiarze, nierzadko podważając zapewnienia z przekazywanych w obiegu popularnym narracji anegdotycznych. Ponieważ dotąd biografie Jagoszewskiego publikowano z zasadniczymi błędami i licznymi nieścisłościami, udostępnienie szerszemu gronu odbiorców materiałów archiwalnych ma na celu eliminację tych mankamentów. Uzyskane wskutek przeprowadzonego procesu krytyki źródeł dane na temat jego ścieżki kształcenia, zaangażowania wojskowego czy początków kariery zawodowej, są niepodważalnym kontrargumentem wobec powierzchownie, na podstawie informacji „z drugiej ręki” opracowanych not biograficznych, powszechnie funkcjonujących do dziś wśród ogółu jako pewnik (lub przynajmniej jako noszące wszelkie cechy prawdopodobieństwa).

O ile polemizować można zatem z ustaleniami wynikłymi wskutek przyjętej w przedłożonej rozprawie wobec twórczości literackiej i zawodowej Jagoszewskiego strategii analityczno-interpretacyjnej, o tyle prezentacja źródeł archiwalnych, służących wyjaśnieniu biograficznych uchybień, winna być odczytywana w kategoriach swoistego postępu naukowego – nawet jeśli bohaterem rozprawy jest literat postrzegany w kategoriach *minorum gentium*.

Krzysztof Socha
18 stycznia 2024 r.